

A szalakóta védelme a Kárpát-medencében LIFE program eredményei

A LIFE (L'Instrument Financier pour l'Environnement) az Európai Unió környezetvédelmi politikát támogató pénzügyi eszköze. 1992-ben hozták létre a közösségi érdekű természet-, környezetvédelmi és éghajlat-politikai programok támogatására.

A LIFE Nature keretében megvalósuló programok a Madárvédelmi és az Élőhelyvédelmi Irányelv (79/409/EEC és 92/4/EEC) által előírt és kötelezően kialakítandó Natura 2000 hálózat területeinek hatékonyabb védelmét segítik elő.

A Natura 2000 az Európai Unió ökológiai hálózata. Célja az európai jelentőségű természeti területek kijelölésén keresztül a közösségi jelentőségű természetes élőhelyek, valamint a vadonélő, őshonos növény- és állatfajok védelme, a biológiai sokféleség megővése, az Európára jellemző élővilág sokszínűségének fenntartása, megőrzése. A Natura 2000 hálózat területeinek kezelését, hasznosítását a tagállamok nemzeti szinten szabályozzák, azokon gazdasági, társadalmi és kulturális tevékenységeket csak fenntartható, ökológiai szemlélettel és természetvédelmi érdekeket elsődlegesen figyelembe vévő módon lehet folytatni.

A szalakóta

A szalakóta feltűnő, kék színezetű, gerle nagyságú, vonuló madár. Jellemzően erdőssztyepeken, fás legelőkön, fehérnyár-csoportokkal tarkított homokpusztákon, illetve üde réteken találta meg élőhelyét, de ezek hiányában mozaikos, gyepekkel, fasorokkal és extenzív szántókkal tarkított élőhelyeken is költ.

Hazánkba április végén – május elején érkezik vissza, augusztus elejéig költ. Nagyon korán, szeptember elején hagyja el a Kárpát-medencét. Néhány hetes Száhel-övezeti pihenő után átrepülve az egyenlítői esőerdő-övezeten keresztül, Botswanában, illetve Namíbiában található telelőterületét december elején éri el.

A múlt század közepéig gyakori költőfajként hivatkozik rá a szakirodalom, nemcsak az alföldi régióban említ-

(Sz. L.)

ve költőfajként, hanem a dombvidékek vonatkozásában is. Az 1970-es évektől a faj folyamatos visszahúzódása felgyorsult, az 1980-as évekre eltűnt a Dunántúl teljes területéről mint költő madárfaj. A szalakóta Magyarországon fokozottan védett faj, természetvédelmi értéke 500.000 Ft.

Magyarországon a szalakóta populációja a folyamatosan végzett gyakorlati természetvédelmi munkának köszönhetően ugyan folyamatosan növekszik, azonban a stabil természetvédelmi helyzet hosszú távú megoldása további intézkedéseket igényel.

A szalakótákat veszélyeztető tényezők

Az élőhelyek elvesztése, illetve átalakulása

A szalakóta élőhelyén jellemzően legeltetés és gyepgazdálkodás, illetve extenzív mezőgazdálkodás folyik. A gyepek feltörésével járó élőhelyvesztés felgyorsult a rendszerváltás után, a gyepgazdálkodás felhagyása az invazív fa- és cserjefajok előtörésével járt, amely a szalakóta, illetve más gyepekhez kötődő madárfajok állományának ritkulásához vezetett.

Fészkelőhelyek megszűnése

A szalakóta másodlagos odúköltő madárfaj, amely azt jelenti, hogy a nagytű hazai harkályfajok, jellemzően a zöld küllő és a fekete harkály elhagyott

odút foglalja el költés céljára. A harkályok számára alkalmas puhafa-ligetek megfogyatkozásával a fészkelési lehetőségek is szűkültek.

Vonulás és telelés

A költőhelyeken tapasztalható kedvezőtlen hatások mellett a szalakótát – mint hosszú távú vonuló fajt – fokozottan érintik a vonulási útvonalakon, valamint a telelőterületen fenyegető negatív hatások. A Földközi-tenger európai és afrikai partjain tapasztalható mértéktelen illegális vadászat és madárfogás jelentékeny károkat okoz az ott átvonuló európai madárfajok, így a szalakóta állományában is. A telelőterületeken (Botswana, Namíbia) még ismeretlen hatások (rovarirtószerek, vadászat, táplálékhiány) is kedvezőtlenül érinthetik a szalakótákat.

Áramütés

A szalakóta vártamadár, előszeretettel üldögél kiemelkedő pontokon, onnan csap le a földre táplálékállataiért. A közép feszültségű vezetékek oszlopait kedveli, mivel sok esetben a gyepek felett átívelő vezetéksorok egyetlen kiemelkedő pontként kínálják magukat madarunknak. A szigeteletlen oszlopfejeket gyakran akkor szenved áramütést, amikor a kereszttartó vasra le szálló szalakóta széttárt szárnyaival megérinti a feszültség alatt lévő vezetőket.

A projekt céljai és tevékenységei

A szalakóta-védelmi program fő célkitűzése a Kárpát-medence szalakóta populációjának megerősítése és hosszú távú fenntartható védelmének megvalósítása volt, az alábbi fő tevékenységekkel: mesterséges odúk kihelyezése, a fészkelő- és táplálkozóhelyek állapotának javítása három karakterisztikus projektterületen (szikes puszták, fás legelő és hullámtér), a vonuló- és telelőterületek feltérképezése a mortalitási okok tisztázása céljából, a hosszú távú fenntartható fajvédelem biztosítása a „Szalakóták Gazda-program” keretében, a szalakótabarát gazdálkodási módszerek használatának népszerűsítése Natura 2000 területeken, ismeretterjesztő filmek készítése, a szalakóta fajmegőrzési tervének elkészítése, tudományos publikációk létrehozása.

A projektpartnerek tevékenységei és eredményei

Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület

A fészkelőhelyek megszűnése az egyik legfontosabb veszélyeztető tényező. Ennek megállítása érdekében az elmúlt évtizedekben intenzív odútelepítési munka folyt, amely stabilizálta a csökkenő szalakótaállományt. A kihelyezett, változó minőségű, fából készült D-típusú odúk lecserélése volt a fő feladat, mivel az eddigi odúk folyamatos cseréje a nagy költség- és humán erőforrásigény mellett balesetveszélyesnek is bizonyult a szalakóták számára, sok madár pusztult el az odúrepedésekbe szorulva, illetve számos tojásos és fiókás fészkelő semmisült meg az odúk szétesése következtében.

A rossz minőségű fészkelőhelyek megszüntetése érdekében 1280 db, Schwegler-típusú odút szereztünk be.

Itt a gyártó – sok évtizedes tapasztalatra alapozva – 25 év garanciát ad ezekre az eszközökre. A kihelyezés három nemzeti park területén történt meg, stabil és hosszú távú költőhelyet biztosítva madarainknak, amely idő alatt érvényesülnek az egyéb védelmi erőfeszítések.

A kihelyezett fészkelő odúk rendszeres ellenőrzése folyamatosan növekvő állományt eredményezett, az utolsó év költési időszakának végére elértük a Kárpát-medencei szalakótaállomány 50 %-os növekedését (2000-2200 pár), amely egy rendkívül stabil magpopulációt jelent, elősegítve a környező országok felé történő folyamatos terjeszkedést.

A szalakóta hosszú távú vonuló madárfaj, viszonylag rövid időt tölt a Kárpát-medencében, mindössze bő négy hónapot. A többi időszakot vonulással és teleléssel tölti.

A projekt előtt korlátozott, főleg a Közel-Keletre és Észak-Afrikára vonatkozó adataink voltak a szalakóta vonulásáról az eddigi fémgyűrűs jelölések kapcsán, azonban a 10 db műholdas jeladó használata feltárta a vonuló- és pihenőhelyeket és a telelőterületet is, amely a Kalahári-medencét jelenti, főleg Botswana és Namíbia területét.

2017-ben nemzetközi konferenciát szerveztünk Kecskeméten, amelyre 27 országból közel 80 szakember érkezett. Fontos szempont volt, hogy a résztvevők ne csak a szalakóta európai költőterületeinek országait, de a faj vonulási útvonalát (Ciprus és Izrael) és a telelőterületeket (Kenya és Dél-Afrika) is reprezentálják.

A rendezvény eredményeként a szalakóta európai fajmegőrzési tervének aktualizálása mellett elkészült a vonulási útra és telelőterületre vonatkozó fajmegőrzési terv is, amelyet a CMS

(Convention on Migratory Species) 2017 októberében adaptált. Ez volt a világ első „Flyway Action Plan”-je, amely (a projekt összes többi anyaga mellett) a hivatalos projekt weboldalon található meg: www.rollerproject.eu.

Bükki Nemzeti Park Igazgatóság

A Bükki Nemzeti Park Igazgatóság három területen – Hevesi-sík, Borsodi-sík és Kesznyéten – folyó fajmegőrzési tevékenységet valósított meg. Miután a szalakóta mint a térség kiemelt jelentőségű madárfaja az elmúlt évtizedekben drasztikus állománycsökkenésen esett át, a legfőbb célkitűzés a költőállomány megerősítése, majd annak növelése volt. Ennek feltételei alapvetően a megfelelő fészkelési lehetőségek, valamint az alkalmas táplálkozóterületek biztosításában rejlenek, ezért a projektben megvalósuló akciók is e feltételek biztosítására irányultak.

Nagyságát és hatását tekintve a legjelentősebb akció a Borsodi-síkon megvalósuló élőhelyrekonstrukció. A program során a nemzeti park kezelésében álló sziki tölgyesek lepusztult részeit állították helyre a szalakóta számára megfelelő költő- és táplálkozóterületté. A cél a területre egykor jellemző fás legelőkön található facsoportok létesítése volt, melyek a megfelelő méretet elérve szintén fészkelőhelyeket nyújthatnak majd a madaraknak. A fatelepí-

(T. B.)

téshez elsősorban könnyen odvasodó őshonos puhafákat használtak. A munkálatok 2017-ben kezdődtek Tiszabábolna határában, ahol több kisebb-nagyobb facsoportot alakítottak ki, melyekbe összesen mintegy 24.000 db kocsányos tölgy, szürke nyár, fehér fűz, mezei juhar, magyar kőris és más őshonos facsemete került.

Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság

A pályázat keretében a Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság – az általános monitoring feladatok ellátása mellett – több vállalt projektelemet is megvalósított.

A Dél-Alföld tipikus szalakóta-élőhelyének, a szikes gyepek általános problémáinak kezelése volt a fő feladat egy bemutató jellegű, összetett élőhely-rekonstrukció során.

A szegedi Fehér-tó szikes ősgyep-maradványai a tórendszer körül helyezkednek el. Ezek leromlásának megszüntetését tűzte ki célul a projekt, amely az idegenhonos fásszárú özöngyomok kiirtásával kezdődött. Mivel a szalakóta a magányos fákkal, facsoportokkal tarkított sztyeppék jellegzetes madara, a keskenylevelű ezüsthátú megtisztított területeken honos fafajok csemetéinek ültetésével a későbbiekben fészkelésre is alkalmas fás ligeteket hoztunk létre.

Az 1960-as években a tórendszer északi oldalán elhelyezkedő, kb. 30 hektáros kiterjedésű Macskási-gyepen halivadék-nevelő kazettákat alakítottak ki, de azok hasznosításával néhány évvel később felhagytak. A jelentős földmunkával megépített gát- és vízkormányzó műtárgyrendszer megváltoztatta az ősgyep mikrodomborzatát, így annak természetes vízgazdálkodása, növényzete is sérült. A projektterületen a gátak és műtárgyak egy része elbontásra került, az eltávolított földdel a kapcsolódó munkaterületeken csatornákat temettünk be. A gátak felszámolásával sikerült egy, a szomszédos gyepekkel egybefüggő gyept kialakítani, amelyet helyi gazdálkodó legeltet magyar szürkemarha gulyájával. A külterjes legeltetésre épülő tájhasználat a biztosítéka a gyepek és a hozzájuk kapcsolódó védett és fokozottan védett fajok fennmaradásának.

A projektterület mellett található az a KNPI vagyonkezelésében lévő állami ingatlan, amely 1996 óta az MME használatában van, ez a dél-alföldi környezeti nevelés és madártani kutatások jól

ismert központja. A projekt célja volt az ingatlan teljeskörű korszerűsítése, annak alkalmassá tétele nagyobb csoportok fogadására és a modern oktatási eszközeivel való felszerelése. A beruházás gazdaságos fenntartását vendégszobák kialakítása is szolgálja.

A Szalakóta Látogatóközpont 2019 novemberében került átadásra és 2020. március elejétől állandó személyzettel, minden tárgyévi november végéig várja a látogatókat.

DALERD, Dél-alföldi Erdészeti Zrt.

Az erdőgazdaság által a projekt számára kijelölt terület összesen 105,17 hektárt ölelt fel, melyből 60,16 hektáron folyt tényleges munka. A 13 érintett erdőrészlet elsődleges rendeltetése ter-

mésztervédelmi, további rendeltetéseket tekintve pedig Natura 2000-es és partvédelmi rendeltetésűek, és nagy részük faanyagtermelést nem szolgáló üzemmódú.

A kijelölés alapja az volt, hogy lehetőleg a madár számára szükséges összes élőhelyi feltétel teljesüljön a pályázat során elvégzendő műveletek segítségével. A terület fafajösszetételéből adódóan alkalmas volt arra, hogy a szalakótáknak kedvező fészkelési helyül szolgáljon. Nagy számban találhatóak bennük ugyanis a madarak által kedvelt odvasodott fehér fűzek és idős nyárfák. Emellett a hullámtéri erdőt szegélyező árvízvédelmi töltés két oldalán jelentős kiterjedésű gyepek, az erdős részekben belül pedig több nagyobb kiterjedésű tisz-

Szalakóta védelmi élőhely rehabilitáció a Csanytelek 1B erdőrészletben

Tisztások zúzása

tás található, ami kiváló táplálkozási potenciállal bír a szalakóták számára. További pozitívuma a területnek, hogy a töltés mentén húzódik egy telefon légvezeték, amely kiváló vártahelyül szolgál a madaraknak.

A területen található, sajnálatos módon nagy egyedszámmal bíró, nem kívánatos inváziós fafajok visszaszorításához vegyszerezési eljárásokat is igénybe kellett venni. Ennek döntő hányada zárt injektálós technológiával történt. A kezelések után hamar látni lehetett az eredményt, hiszen mind a zöld juhar, mind az amerikai kőris egyedek hamar lombjukat veszítették.

Ezek után összesen 2,5 hektár összterületen történt tarvágás, ott, ahol egybefüggő idős invazív foltok voltak. A többi erdőrészlet esetében csak a zöld juhar és az amerikai kőris egyedek lettek eltávolítva az állományból. A cél az volt, hogy a tarvágást leszámítva ne keletkeztessünk felújítási kötelezettséget.

Az előkészített területeken az invazív foltok helyén őshonos fehér fűzzel, szürke nyárral, illetve fekete nyárral történt állománykiegészítés, mely a 80% alá esett záródásos területeken volt indokolt.

Az ültetés a terep tagoltsága miatt a legtöbb helyen kézi gödőrúróval történt. A hektáronkénti csemeteszám az

állománykiegészítéses erdőrészletek esetében 2000-3000 db/ha körül mozgott, a tarvágással érintett területeken pedig 5500 csemete került elültetésre hektáronként. A pótlásokkal együtt összesen 136 745 darab csemetét helyeztünk ki a projektterületre.

Az ültetés után a területen nagy mennyiségben megjelent szeder, illetve zöld juhar és amerikai kőris csemete miatt az első négy évben évi 3-4 alkalommal el kellett végezni a kézi, illetve a tarvágásos területeken a gépi sorközápolást. Az 5. évben már el lehetett hagyni az ápolási munkákat.

A területen folyamatosan problémát okozott a nagyszámú vadállomány. A rágáskár mellett sok fa törés-, illetve hántáskárt szenvedett. A védekezésre szánt Cervacol nevű készítmény hatásfoka sajnos nem volt kielégítő.

A vadkár mellett egy jelentős abiotikus veszélyeztető tényező is jelen volt a projektterületen. A sajnos minden évben fellépő aszály az árvizek elmaradásával együtt azt eredményezte, hogy célállományt kellett váltani több erdőrészletnél. Így a fűzet az egyéb lomb elegyes hazai nyár váltotta fel.

Az erdőrészletekben folyó munkálatok mellett fontos feladat volt az összesen 8 hektár kiterjedésű tisztások karbantartása is. Ennek érdekében az in-

vazív fajok irtása után gépi kaszálás folyt a tisztásokon, a teljes időszakban évente 2-3 alkalommal.

A madarak még sikeresebb megtelepedése érdekében, 40 db „D” típusú madárodú lett kihelyezve a területen.

További fontos feladat volt a pályázat eredményeinek szakmai ismertetése. Ezért több rendezvény lebonyolítására is sor került az Alföldi Erdőkért Egyesület Erdőművelési és Környezetvédelmi Szakbizottsága szervezeti keretén belül.

Milvus Csoport Madártani és Természetvédelmi Egyesület

A pályázat keretében a Milvus Csoport Románia nyugati részén végezte a szalakótára irányuló fajmegőrzési tevékenységeket, 15 különleges madárvédelmi területen. A pályázatot megelőző időszakból rendelkezünk némi, a fajra vonatkozó ismeretekkel a térségből, azonban az állomány nagyságáról, valamint ennek eloszlásáról szinte semmit nem tudtunk.

A korábbi években kihelyezett néhány költőláda azonnali és rendszeres foglалása arra engedett következtetni, hogy a fészkelőhelyek hiánya jelenti a faj számára az egyik legnagyobb problémát. A pályázat megfelelő lehetőséget nyújtott ennek megoldására, ahol az egyik kiemelkedő terepi akció épp a szalakóta megtelepítését és költőállományának megerősítését nevezte meg célkitűzésnek. A szalakóták közép- és hosszú távú fennmaradására irányuló tevékenységeink eredményeképpen, több mint 850 költőláda került kihelyezésre. A tevékenység sikerességét mi sem jelzi jobban, mint az, hogy a projekt első évében a 84 párra tehető, ismert állomány öt év alatt 217 ismert párra emelkedett.

Több megyében nagyobb facsoportokat létesítettünk a nagy kiterjedésű, fátlan területeken, mintegy 3000 fölötti nyárfacsemete kiültetésével. Ezek folyamatos ápolásával érjük el hosszú távú célként azt, hogy a szalakóták e táplálékban gazdag, új és biztonságos helyeken is megtelepedjenek.

A Milvus Csoport segített néhány földtulajdonosnak a csemeték körüli kerítések megépítésében és a csemeteültetésben is, mely tevékenység a Szalakótás Gazda Program keretén belül zajlott.

További védelmi tevékenységként megemlítendő a faj által legsűrűbben lakott térségek közelében 1000 db középfeszültségű oszlop leszigetelése is.

Ezekre a szigetelt oszlopsorokra betont odúk kerültek kihelyezésre, megnövelve a biztonságos költőhelyek számát.

Az illegális fakivágásokat monitorozó tevékenységünk keretében rendszeresen lejárjuk a mintaszakaszokat, megelőzve a nemkívánt fakivágásokat.

Több mint ezer felnőtt és fiatal szalakótára került a hagyományos fémgyűrű mellett színes jelölés, melyek segítségével sikerült képet kapnunk a madarak területhűségéről, amely feltétlenül szükséges a további természetvédelmi tevékenységhez.

Szatmárnémeti Környezetvédelmi Ügynökség

A Szatmár Megyei Környezetvédelmi Ügynökség Románia nyugati részén, 15 különleges madárvédelmi területen végzett pályázati tevékenységeket.

A pályázat fő célkitűzése a szalakóta-költőállomány megerősítése és hosszú távú védelme. Ezt elsősorban a fészkelési lehetőségek biztosítása révén próbáltuk megvalósítani. A romániai projekterületen számos olyan alkalmas táplálkozóterületet térképeztünk fel, ahol a mesterséges költőládák kihelyezése, az élőhely fátlan jellege miatt, nem lett volna lehetséges. Ezekre a helyszínekre 200 darab 5 méteres faoszlopot állítottunk, D típusú költőládák kerültek ki.

Törekedve arra, hogy hosszú távon természetes fészkelőhelyeket biztosítsunk a szalakóták számára, 50 helyszínen létesítettünk 4 hektár területű facsoportokat, őshonos, könnyen odvasodó, szürke nyár csemetékét telepítve.

Az ültetvényeket faoszlopok és vadhá-ló segítségével kerítettük el.

40 földtulajdonos gazdálkodót vontunk be a „Szalakótás Gazda Program” elnevezésű önkéntes gazdahálózatba. Minden résztvevő számára biztosítottunk facsemetékét, kerítést, faoszlopot, T-fákat és mesterséges költőládákat. A program keretében szervezett gazdafórumokon és szakmai találkozók-on buzdítottuk a résztvevőket természetbarát gazdálkodási módszerek elsajátítására. Több esetben segítséget nyújtottunk a csemeték telepítésénél és elkerítésénél felmerült teendőknél.

A projekterületen befogott 7 szalakótára szereltünk műholdas nyomkövetőt. A madarak hátára rögzített jeladók segítségével lehetőségünk adódott értékes információkat gyűjteni a partiumi szalakóták vonulási szokásairól, vonulási útvonalokról és telelésről. Az illegális favágások visszaszorítása érdekében előre kijelölt területeken leltárba vettük a szalakóták számára alkalmas fészkelőhelyeket. Ezeket a helyszíneket havonta ellenőriztük, és az észlelt illegális favágásokat jelentettük az illetékes hatóságoknak.

Több mint 90 iskolában tartottunk előadást, valamint különböző fórumokon, eseményeken végeztünk népszerűsítő tevékenységeket. A diákok számára tartott előadások, valamint szakmai találkozók keretében hangsúlyoztuk a Natura 2000 területek jelentőségét és a szalakóták számára potenciális fészkelőhelyét jelentő magányos fák, facsoportok, fasorok fontosságát.

A romániai projekterületet képező 15 különleges madárvédelmi terület kör-

nyékére 30 tájékoztató táblát helyeztünk ki, az esetek többségében a környező települések központjaiban, forgalmasabb terein, iskolák és polgármesteri hivatalok közvetlen közelében. A forgalmas helyszínen közlekedő érdeklődők két nyelven tájékozódhatnak a célfajról, valamint a fajvédelmi pályázatról.

A LIFE Program zárása után

A pályázat lezárásával a munka folytatódik, az összes kihelyezett műfészek ellenőrzése folytatódik, önkénteseink és a nemzeti parkok kollégái minden évben kétszer felkeresnek minden odút, meggyűrűzik a fiókákat.

A végső cél, hogy a fásításokkal és a meglévő odvas fák megőrzésével elérjük azt, hogy a szalakótaállomány önálló legyen, ne szoruljon mesterséges fészkelőhelyekre, természetes odúkba térjenek vissza madaraink.

Gondoskodunk a szakmai eredmények, a gyepgazdálkodási módszerek, az inváziós növények irtása és az ártéri gazdálkodás széleskörű terjesztéséről.

Kiemelt jelentőségű problémaként kezeljük a közép feszültségű elektromos hálózat madárpusztító hatását. Előadásokat és kiállításokat tartunk rendszeres rendezvényeinken. Folytatjuk a nemzetközi fajmegőrzési tevékenységünket, és aktív szerepet vállalunk az állatok és élőhelyek védelmét megalapozó kulcsfontosságú dokumentumok elő- és elkészítésében.

Adatok a pályázattal kapcsolatban

Teljes cím: A szalakóta védelme a Kárpát-medencében. Azonosító: LIFE13/NAT/HU/000081. Időtartam:

2014/09/01-2020/09/31. Teljes költségvetés: 5 046 097 €. Európai uniós finanszírozás: 3 784 572 €. Koordináló kedvezményezett: Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület. Társult kedvezményezettek: MILVUS Csoport, Románia; Bükk Nemzeti Park Igazgatóság, Magyarország; Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság, Magyarország; DALERD Délalföldi Erdészeti Zrt., Magyarország; Szatmárnémeti Környezetvédelmi Ügynökség, Románia.

A program ismertetése a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület által kiadott összefoglaló jelentés alapján készült.

Szerkesztette: **Sütő Péter**,

DALERD Zrt.

Fotók: **Szekeres Levente** (MME),

Tokody Béla (MME), **BNPI**,

DALERD Zrt., **MILVUS**

